

УДК 341.3

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2021-3.14>

В. М. Калашников, доктор історичних наук, кандидат юридичних наук, професор кафедри теорії держави і права, конституційного права і державного управління Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРИВАТНИХ ВОЄННИХ КОМПАНІЙ США ТА ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті пропонується аналіз законів Великої Британії та США, що застосовуються до приватних військових компаній у ситуаціях збройних конфліктів. Розвиток міжнародного інституту приватних військових компаній протягом століть був пов'язаний із реалізацією геополітичних інтересів Англії, а згодом і Сполучених Штатів, які колись були британською колонією. Англія, що виступала як морська держава, ніколи не мала достатніх демографічних ресурсів для боротьби за панування у світі, однак тривалий час боролася за всесвітню гегемонію шляхом залучення до військових операцій морського флоту приватних судновласників. Для Англії й Америки, котрі виступали в геополітичних змаганнях як морські держави, важливою формою вирішення міжнародних проблем, починаючи з 1648 р., коли після закінчення Тридцятилітньої війни була укладена Вестфальська мирна угода, виступало каперство.

Історичний досвід розвитку каперства був закріплений у процесі становлення міжнародно-правового інституту приватних військових компаній (ПВК). Сьогодні держави та міжнародні організації визнають їхню участь у збройних конфліктах, однак світова спільнота стурбована, що уряди різних країн делегують ПВК право реалізації функцій, які мають здійснювати тільки державні органи країн-членів ООН.

Здійснений у статті аналіз дозволяє розкрити взаємозв'язок між ПВК і гуманітарним правом, встановити правовий статус бійців і персоналу ПВК, що є ключовим питанням для цього приватного бізнесу.

Доведено, що бізнес власників ПВК привернув увагу деяких українських політиків і вчених, які пропонують нашій державі вирішити проблему законодавчого оформлення вітчизняних приватних військових компаній. На випадок позитивного вирішення зазначеної проблеми у статті надано рекомендації щодо правової й організаційної роботи української держави з ПВК, які спираються на аналіз досвіду взаємодії державних органів Англії та США із власниками приватних військових компаній у складних ситуаціях військових конфліктів за межами цих держав.

Ключові слова: Сполучені Штати; Велика Британія; міжнародне гуманітарне право; «Документ Монтре»; приватний військовий бізнес; приватна військова компанія.

V. M. Kalashnikov. Legal status of US and UK private military companies: experience for Ukraine

This article offers an analysis of the laws of the United Kingdom and the United States that apply to private military companies in situations of armed conflict. Over the centuries the emergence and development of the international institution of private military companies have been associated with the implementation of the geopolitical interests of England, and later the United States, which had been a British colony for a long time. England, acting as a maritime power, never had sufficient demographic resources to fight for world domination.

However, for centuries, this power has fought for world hegemony by involving private shipowners in the military operations of the navy. For England and America, acting in geopolitical competitions as maritime powers, privateering has been an important form of solving international problems since 1648 when the Peace of Westphalia was concluded at the end of the Thirty Years' War.

Nowadays, the historical experience of privateering development was consolidated in the process of formation of the international legal institution of private military companies (PMCs). Today, states and international organizations recognize their participation in armed conflicts.

However, the world community is concerned that the governments of different countries delegate PMCs the right to carry out functions carried out only by government bodies. As the US and the UK rely more heavily upon military contractors it reinforces the tendency to approach global crises in a unilateral, as opposed to multilateral manner. The U.S. and The UK's use of PMCs is inevitable until people grasp the key point: contracting is both part of war and part of maintaining a global military hegemonic presence of the USA and the UK. Meanwhile, none of the legislation covers private military companies (PMCs) or addresses the direct participation of PMC personnel in hostilities. The analysis carried out in the article makes it possible to reveal the relationship between the PMCs and humanitarian law, to establish the legal status of the fighters and PMC personnel, which is a key issue for this private business.

It has been proved that the business of the owners of PVC has attracted the attention of some Ukrainian politicians and scientists. They propose that our state should solve the problem of legislative registration of domestic private military companies. In case of a positive solution to this problem, the article provides recommendations on the legal and organizational work of the Ukrainian state with PMCs, which are based on the experience of interaction between the government bodies of England and the United States with the owners of private military companies in difficult situations of military conflicts outside these states.

Key words: US; UK; international humanitarian law; "Montreux Document"; private military business; private military company.

© В. М. Калашников, 2021

Постановка проблеми. Відомо, що за сучасних умов боротьби нашої держави за територіальну цілісність і незалежність велику роль відіграють Збройні Сили, котрі діють на підставі положень воєнної доктрини, яка є складовою частиною концепції національної безпеки. Третя редакція Воєнної доктрини України прийнята РНБО України 2 вересня 2015 р. під час російської збройної агресії проти України 2014–2015 рр. і введена в дію 24 вересня Указом Президента України.

Воєнна доктрина України становить сукупність основоположних настанов і принципів щодо організації та забезпечення безпеки особи, народу і держави шляхом здійснення політичних, дипломатичних, економічних і воєнних заходів і визначає державну політику України у сфері оборони.

Всеохоплююча оборона України передбачає підтримання певного балансу та синергії воєнних і невоєнних засобів для забезпечення воєнної безпеки України, зокрема: координацію спроможностей Збройних Сил України, інших складових частин сил оборони з можливостями інших складників сектору безпеки й оборони України, узгодження їх розвитку з розвитком оборонної промисловості та політико-дипломатичними заходами; гармонійний розвиток всіх складників військового резерву людських ресурсів із поєднанням можливостей оперативного і мобілізаційного резерву, до яких зараховано резервістів і військовозобов'язаних та громадян, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки й оборони та входять до громадського резерву; розвиток спроможностей сил територіальної оборони Збройних Сил України та руху опору за підтримки громадянського суспільства; використання новітніх високотехнологічних і високоефективних засобів ведення збройної боротьби [1].

Слід вказати, що реалізація внутрішньої та зовнішньої політики України вимагає докорінного перетворення воєнної політики, яка має бути заснована як на традиціях національного державотворення, так і на використанні досвіду передових демократій світу, у т. ч. американського досвіду, уособленого наприкінці 2016 р. у проєкті нової військової доктрини, названої «Середовище для дій Об'єднаних сил» [2]. Передмову до доктрини-прогнозу підписав генерал Д. Меттіс, командувач Об'єднаних сил, створених у 1999 р. на базі колишнього Атлантичного командування США.

Із тексту документа випливає, що в зовнішній політиці США поки зберігається деяка невизначеність майбутнього, проте збройні сили країни продовжать відігравати провідну роль у захисті національних інтересів і безпеки країни. Автори документа вважають, що війни іманентні для людської цивілізації, а тому Сполученим Штатам доведеться не раз братися за зброю [3, с. 226], і в цьому їм допомагатимуть приватні воєнні компанії (далі – ПВК), чий правовий статус не врегульовано на міжнародно-правом рівні, але у Сполучених Штатах і Великій Британії є певна правова база для вирішення цього питання на національному рівні.

Метою статті є розгляд законів Великої Британії та США, що застосовуються до ПВК у ситуаціях збройних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що після закінчення Другої світової війни на планеті зафіксовано понад 400 всіляких сутичок так званого «місцевого» значення і більше 50 «великих локальних» воєн. Більше тридцяти військових конфліктів щорічно – ось реальна статистика сучасності. У багатьох із них діяли, та й зараз беруть участь учасники-найманці – фізичні особи, котрі вступають у збройні конфлікти не з ідеологічних, національних, політичних міркувань, а виключно з метою отримання власної матеріальної вигоди. Найманці без будь-яких правових підстав привласнюють собі публічні функції, що є прерогативою держав. Це спричинило появу «Міжнародної конвенції про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців», де вказано, що найманство є злочином міжнародного характеру [4], однак багато країн не підписали і не ратифікували Конвенцію через вельми широке трактування поняття найманства і жорсткий підхід до проблеми кримінального переслідування таких злочинців. На жаль, саме такий підхід до найманства притаманний Америці та Британії, де щороку збільшують військові бюджети, які вже досягли максимальних меж. Американці не пошкодували майже 636 млрд доларів на поточний 2020 р. Британці виділили на військові витрати у 2021 р. більше 16 млрд ф. ст. (приблизно 22 млрд дол.) – максимум із часів М. Тетчер. Та тільки такі суми потрібно якось виправдати, і на Заході знайшли спосіб, який не дивує новизною. Йдеться про те, що військова політика англосаксонських країн із геополітичного погляду спрямована на досягнення переваг «морських держав» над «сухупутними». Одним із найважливіших засобів досягнення бажаного результату англійці й американці вважали широке використання інституту приватирства, більш відомого під німецькою назвою «каперство».

Розвиток вказаного міжнародного правового інституту передусім був пов'язаний із реалізацією інтересів Англії. Ця держава ніколи не мала достатніх демографічних ресурсів для боротьби за панування в колоніальному світі порівняно з континентальними державами, однак упродовж століть боролася за морську гегемонію шляхом долучення до військових операцій морського флоту приватних судновласників. Каперство стало важливою формою вирішення міжнародних проблем починаючи із 1648 р. Це було закріплено в міжнародному праві після Тридцятирічної війни, коли кілька європейських держав взяли участь в укладанні Вестфальської мирної угоди. Тодішня епоха була відзначена відкриттям нових земель, бурхливим розвитком мореплавства та постійними колоніальними захопленнями. На цьому тлі зростала вага каперства як особливого засобу зовнішньої політики найпотужніших колоніальних держав.

Сутність явища каперства була одна – спорядження корсарського корабля на гроші приватної особи чи групи осіб та отримання від уряду власної держави патенту, який охороняв корсара під час зустрічі із дружніми кораблями. В іншому разі патент охороняв морського розбійника від страти, адже забезпечував йому становище військовополоненого.

Усі особи, що займалися каперством аж до середини XIX ст. (португальці, іспанці, голландці, британці, французи, американці), погоджувалися на участь у морському розбої лише за умови отримання урядового нормативного акта – каперського свідоцтва («letters of marque» – англійською, «lettres de marque» – французькою). Безпека і свобода діяльності морських мисливців повною мірою залежала від зовнішньополітичного курсу уряду, який підтверджував законність піратського промислу охоронними грамотами [5, с. 49].

Історичний досвід розвитку каперства певним чином відображений у становленні міжнародно-правового інституту ПВК. Сьогодні діяльність цих корпорацій не заборонена. Навпаки, держави та міжнародні організації визнають їхню участь у збройних конфліктах, однак світова спільнота стурбована, що уряди різних країн делегують ПВК виконання функцій, які здійснюються державними органами.

Слід зазначити, що ні в США, ні у Великій Британії системи законів про ПВК немає, а саме ці дві країни домінують на ринку таких, можна сказати, специфічних послуг. Між тим у спільноті українських політиків розповсюджений погляд на те, що до цього ринку можна було б долучитися і нашій державі, однак, як вказує генерал-майор запасу СБУ І. Гуськов: «Цей ринок давним-давно поділений, там надзвичайно жорстка конкуренція. З огляду на те, що вже створені ПВК мають навчених людей, відповідну логістику, навіть кораблі супроводу, нічого цього в українських ПВК немає. Ринок поділений. Нас виштовхнуть однозначно у так звану «сіру зону» – це буде Лівія, це буде Судан, де за українським законодавством перебуватимемо на межі законності». Водночас існує загроза, що створення ПВК у країнах із розколотим суспільством чи за умов політичної нестабільності, як в Україні, може призвести до тяжких наслідків, аж до громадянської війни [6].

Натомість більшість українських експертів, у т. ч. В. Горовенко та В. Тютюнник, убачають у них рівноправні недержавні суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності, адже ПВК офіційно зареєстровані, мають необхідні ліцензії та свої статuti і розгалужені бізнес-структури. Дійсно, послугами ПВК користуються ООН, міжнародні гуманітарні організації, уряди демократичних країн [7], проте слід вказати, що наші учені не звертають уваги на те, що діяльність ПВК є важливим фактором зовнішньої політики лише найпотужніших держав світу, таких як США і Велика Британія. За таких умов поява українських ПВК вимагатиме докорінної зміни нашої воєнної доктрини з урахуванням історичного досвіду військового будівництва в англо-саксонських країнах. Слід розглянути британську й американську військові доктрини у зв'язку із впливом на них такого фактору, як діяльність ПВК.

Положення, що стосуються розвитку збройних сил Великої Британії, були викладені в лютому 1996 р. у документі «Британська військова доктрина». Керівництво Великої Британії намагається оптимізувати законодавчу базу для використання збройних сил як силового інструменту національної політики, який продовжує багатовікові мілітарні традиції Альбіону, у т. ч. задля панування у світовому океані [8, с. 16–22]. За таких умов разом зі збройними силами Великої Британії у реалізації основних положень воєнної доктрини мають бути задіяні ПВК.

Подібна доктрина Сполучених Штатів, які є породженням Британської імперії, була затверджена міністром військово-морських сил Р. Мабусом 13 березня 2015 р. у документі під назвою «Морська міць XXI століття». У ньому визначаються наявні загрози, а також роль, завдання і напрями подальшого розвитку морських компонентів збройних сил країни. З метою ефективної нейтралізації наявних викликів і задля забезпечення сприятливих умов для реалізації глобальних інтересів США основні зусилля американського флоту у середньостроковій перспективі планують зосередити на формуванні висококомобільних з'єднань. Такі з'єднання на постійній основі будуть приписані до передових пунктів базування, з яких мають виходити на операції проти піратів американські військові кораблі [9, с. 80]. Тому не дивно, що на вістрі цього процесу будуть перебувати ПВК, як морські, так і сухопутні.

Слід, однак, вказати, що ПВК, незважаючи на назву, не мають військового статусу, але є приватними бізнесовими структурами, з якими укладають контракти на виконання широкого спектру функцій, які традиційно виконувалися військовими. Ці функції включають навчання озброєних людей; логістичну підтримку, таку як транспорт, обслуговування та ремонт всього того, що задіяне у військових конфліктах; навіть оперативні обов'язки, такі як збір і аналіз розвідувальних даних тим, хто потребує цього.

Присутність великої кількості цивільних у зоні воєнних операцій, які тісно співпрацюють із військовими, є сьогодишньою реальністю, і не очікується, що вона зміниться найближчим часом [10]. Відповідно до міжнародного гуманітарного права держави повинні забезпечувати повагу *ius in bello* та застосовувати міжнародне право щодо приватного підприємця, якщо на нього покладено функції, які регулюються міжнародним правом. На цьому тлі проблема діяльності ПВК має бути вирішеною на національному рівні, адже не існує конкретного міжнародно-правового режиму регулювання діяльності ПВК. Держави та їхні національні адміністрації повинні впорядкувати цю об'єктивну реальність шляхом прийняття ефективних законодавчих та адміністративних заходів, які би детально регулювали використання ПВК [11, с. 201].

У найближчому майбутньому малоімовірно створення міжнародного зобов'язального документа, котрий детально регулює використання ПВК. Крім того, сумнівно, чи було б це бажано, враховуючи характер міжнародного права та складність міжнародних відносин.

Координація міжнародного процесу, який визначає основні елементи більш ефективного національного регулювання ПВК, здається стійкою основою для досягнення цих цілей. На жаль, ця координація нині не досяжна, адже велика частина світових ПВК працює насамперед на інтереси НАТО, а конкретно – США та Великої Британії. У цих державах ПВК визначаються як юридичні особи, що надають клієнтам широкий спектр військових і охоронних послуг. Це включає в себе бойові завдання, військову підготовку або підготовку з питань безпеки, матеріально-технічне забезпечення і збройну охорону.

ПВК дуже зручні для США та Великої Британії, оскільки не бажано посилати солдатів на сумнівні заходи, які можуть заплямувати репутацію найрозвиненіших держав світу. До того ж втрати у ПВК приховати легше, ніж у регулярній армії. Власне тому в американському законодавстві закріплено лише те, що співробітники ПВК – це професіонали, котрі вирішують оперативні та бойові завдання в інтересах тих, хто оплачує їхні послуги [12].

Основними напрямками діяльності ПВК США є: надання допомоги зарубіжним оборонним відомствам у розробці концептуальних документів і надання консультацій у галузі реформування збройних сил; проведення розвідувальних операцій; охорона об'єктів дипломатичних та інших представництв і комерційних організацій США за кордоном; забезпечення безпечної діяльності їхнього персоналу; підготовка співробітників силових структур іноземних держав; створення воєнізованих формувань, загонів диверсантів і бойовиків та управління їхніми діями; розмінування мінних полів і об'єктів і знищення боєприпасів; транспортне та технічне забезпечення бойових дій угруповань збройних сил іноземних держав; охорона стратегічних і критично важливих об'єктів США за кордоном [13].

За результатами бойових дій в Іраку, Афганістані, колишній Югославії та Сирії з'явилися нові спеціалізовані послуги американських ПВК: охорона аеропортів, нафтових полів, трубопроводів і систем електропостачання; супровід гуманітарних конвоїв міжнародних організацій; навчання особового складу армій Іраку та Саудівської Аравії; надання послуг перекладачів зі східних мов; контроль в'язниць в Іраку й Афганістані; протипожежний захист, тилове забезпечення військ; авіарозвідка; захист кораблів від піратів та ін.

ПВК також пропонують свої послуги у сфері високих технологій, де збройні сили не в змозі організувати підготовку відповідних фахівців або надати їм привабливі можливості кар'єрного росту. Тому не дивно, що військові конфлікти останніх років сприяли зростанню числа контрактів, які укладаються ПВК з міністерствами та відомствами США та Великої Британії, а також із західними компаніями, які займаються різними видами діяльності у сфері нафтовидобутку, транспорту, енергетики та водопостачання та ін.

До структури американських ПВК зазвичай входять колишні військовослужбовці та співробітники правоохоронних органів, частин і підрозділів спеціального призначення і сил спеціальних операцій, які мають значний досвід участі у збройних конфліктах, а також випускники військових навчальних закладів. Особовий склад приватних американських компаній стає дедалі більш інтернаціональним.

Очевидно, що участь американських і британських ПВК у збройних конфліктах зумовлена впливом різних факторів, аналіз яких становить інтерес із погляду їх статусу відповідно до норм міжнародного гуманітарного права [14, с. 18]. У 2008 р. сімнадцять країн (Австралія, Австрія, Ангола, Афганістан, Німеччина, Ірак, Канада, Китай, Польща, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії, Сполучені Штати Америки, Сьєрра-Леоне, Україна, Франція, Швейцарія, Швеція та Південна Африка) підписали Документ Монтре про міжнародно-правові зобов'язання держав, що стосуються функціонування приватних військових і охоронних компаній у період збройного конфлікту. На жаль, цей акт не володіє обов'язковою юридичною силою, хоча зарубіжні вчені високо оцінили внесок Документа Монтре для регулювання діяльності ПВК [15]. Дії США та Великої Британії, котрі підписали цей документ, свідчать про практику, відмінну від викладених рекомендацій, зокрема, у виборі ПВК, укладенні та виконанні контрактів і залученні до юридичної відповідальності. І це тому, що цей акт не тільки не є обов'язковим для виконання, але не створює будь-яких нових міжнародно-правових норм [16, с. 33].

Між тим у Верховній Раді України зареєстровано проект закону «Про військово-консалтингову діяльність», який передбачає створення «приватних армій» для надання послуг за кордоном. В експертному колі думки із приводу цієї ініціативи розділилися. Політолог-міжнародник В. Воля переконаний, що це шанс для української армії та спецслужб отримати більше військового досвіду. У свою чергу, О. Жданов вважає, що для виконання замовлень на стороні не потрібен окремий закон про ПВК [17].

У парламенті народні депутати, експерти та військовослужбовці обговорили законопроект про створення суб'єктів військово-консалтингової діяльності, розроблений за ініціативи народного депутата від «Слуги народу» О. Василевської-Смаглюк. У цьому документі йдеться про легалізацію діяльності ПВК в Україні, що дозволить державі конкурувати на міжнародному ринку військових послуг і вирішити питання працевлаштування ветеранів силових структур [18]. Українські економісти та бізнесмени намагаються передчасно підрахувати всі грошові вигоди від напівкримінального бізнесу ПВК [19; 20, с. 7–9].

Очевидно, що надії українських прихильників створення ПВК мають певні підстави для початку цього процесу. Війна на Сході нашої країни є ідеальним середовищем для використання ПВК, адже вона передбачає багато операцій в обхід військових протоколів та угод про припинення вогню. Основна перевага сепаратистів на Донбасі полягає у великій кількості найманців як із колишніх країн СНД, так і з-за кордону. Достовірно відомо, що майже всі військові операції проводилися під кураторством російських спецслужб руками «ополченців» із місцевого населення або завезеними ззовні найманцями [21; 22]. Тим не менше, СБУ підкреслює, що функціонування будь-яких ПВК не передбачене законодавством України [23]. Береться до уваги те, що резонансні події за участю ПВК у різних регіонах планети (Афганістані, Іраку, Сирії, деяких країнах Африки), звинувачення правозахисними організаціями представників окремих військових компаній у бандитизмі та масовому вбивстві людей, численних порушеннях прав людини, недотриманні прийомів, правил і звичаїв ведення війни підняло на поверхню чимало правових та інших питань, які стосуються їхньої діяльності [24, с. 212]. Фахівцями у сфері приватного воєнного бізнесу відзначається, що ключовою відмінністю ПВК від загонів найманців є те, що такі компанії контролюються державою та працюють у її інтересах. Сьогодні об'єм світового ринку приватних військових послуг становить близько 100 млрд дол. США.

Одна з найвідоміших ПВК – американська охоронна фірма Blackwater («Чорна вода»). Вона була заснована у 1997 р. колишнім командос Е. Принцом і тренером зі стрільби Е. Кларком. Кілька років потому була створена інша компанія, Blackwater Security Consulting, бійці якої брали участь у військових операціях в Афганістані. Велика частина бійців цієї комерційної компанії має громадянство США. У 2003 р. бійці корпорації відзначилися в Іраку, де вони навчали місцеву поліцію й армійські підрозділи. У 2009 р. структура була перейменована в XeServices LLC, але це не змінило суті її діяльності. У 2010 р. компанія була перейменована в Academi.

Фірма Academi перетворилася на справжню приватну армію, чисельність особового складу якої – близько 20 000 чоловік. На озброєнні компанії є різні види бойової стрілецької зброї, бронетехніка і транспортні вертольоти. На тренувальних базах компанії щорічно проходять підготовку понад 40 000 чоловік.

Сьогодні компанія Academi володіє великими можливостями та ресурсами і користується відвертим заступництвом уряду США. Основний прибуток Academi отримує від участі у різних збройних конфліктах, причому близько 90% – за контрактами з урядом США [25]. Щодня один найманець із Academi отримує за свою службу платню у розмірі 1 200 дол. (для порівняння: солдат регулярної армії – всього 150–190 дол.).

Друга за величиною ПВК у світі – G4S. Чисельність її співробітників досягає 657 000 чоловік. Це багатонаціональна фірма, яка надає послуги безпеки. Її штаб-квартира знаходиться у Великій Британії, у місті Кролі, а представництва компанії існують у 125 країнах.

G4S була заснована у 2004 р. після злиття данської компанії Group 4 Falck і British Securicor PLC. У 2011 р. G4S купила Guidance Monitoring – компанію, що спеціалізується на розробці та виробництві технологій електронного моніторингу, включаючи програмне й апаратне забезпечення, яке використовується для відстеження правопорушників [26].

Ще одна американська ПВК, так звана «Група R» (Fort Defense Group Corporation, FDG Corp.), була заснована у 1996 р. морпіхом А. Родрігесом. Через кілька років його партнером став російський офіцер Д. Смирнов. Штаб-квартира ПВК знаходиться у Джексонвіллі. Компанія зосередила свою основну діяльність практично у всіх гарячих точках світу: Сомалі, Аденській затоці, Іраку, Гвінеї-Бісау, Ізраїлі (Палестині, Газі) й Афганістані.

Чільна роль у компанії відведена підготовці «морських котиків», до особового складу яких входять плавці-охоронці, здатні на досить високому професійному рівні протистояти тероризму як на воді, так і під нею. Компанія працювала в Аденській затоці, надаючи допомогу уряду Сомалі. У Гвінеї-Бісау її співробітники надавали допомогу в розмінуванні й утилізації військових відходів, а також в організації берегової охорони. Свою популярність компанія придбала в ході виконання операцій із перевезення гуманітарних і військових вантажів до Африки, охорони блокпостів в іракській провінції Анбар у 2006–2007 рр., забезпеченні безпеки делегації ветеранів Афганістану під час відкриття Меморіалу 9-ої роти у 2011 р., супроводі американських місії у секторі Газа у 2007 р.

У 2010 р. ця компанія зазнала значних правових та організаційних змін персоналу для оптимізації операцій в Афганістані й Іраку.

Інша корпорація, DynCorp International LLC, – це глобальний постачальник послуг, що пропонує «індивідуальні рішення для постійно мінливого світу». Її заснували у 1946 р. в місті Маклін, штат Вірджинія. За 75 років свого існування ця компанія поглинула 19 інших ПВК. Як наслідок, число її співробітників становить більше 10 000 чоловік, а річний дохід – 300 млн дол. Зараз близько 50% бізнесу компанії становлять ІТ-послуги для ФБР і ЦРУ. Для осіб, схильних до напівкримінальних «пригод», DynCorp розповсюдив по всьому світові рекламу: «Ми підтримуємо всі види збройних сил США, Державний департамент США, інші державні та федеральні установи США та міжнародних споживачів. Наші перевірені процеси та досвід знижують витрати та забезпечують новий рівень продуктивності для наших клієнтів. Працюючи у партнерстві з нашими клієнтами по всьому світу, ми служимо сьогодні для кращого завтра. Ми служимо тим, хто захищає нашу свободу. Ми служимо для підтримки готовності до будь-якої місії, яка робить світ кращим [27].

Американська приватна військова компанія MPRI була заснована у 1987 р. відставним генералом В. Льюїсом. Нині компанію очолюють генерали Сойстер, Вуоно та Крез. У розпорядженні MPRI – найбільша база даних американських військових фахівців, найманці компанії неодноразово брали участь у локальних конфліктах і війнах. Компанія надавала допомогу уряду Колумбії, Ліберії й албанським бойовикам у Македонії, навчала і планувала операції хорватської армії у 1995 р. Так, наприклад, у Хорватії у серпні 1995 р. відбулася кривава операція «Шторм», організована саме цією компанією. Ось чому незабаром боснійські бойовики заявили, що готові підписати «Дейтонську мирну угоду», але тільки в тому разі, якщо MPRI підготує їхню армію. Пізніше керівництво MPRI заперечувало свою причетність до операції «Шторм», оскільки хорвати в її ході проводили етнічні чистки.

Нині MPRI є головним провідником політики США в Африці. Вона бере участь у декількох програмах зі створення Колективних сил швидкого реагування, які можуть проводити гуманітарні та миротворчі операції на континенті. До того ж ця фірма проводить активну військову реформу в Нігерії.

Слід зазначити, що нині деякі ПВК вважають за доцільне перебувати під якимось прикриттям, щоб почуватися набагато вільнішими у тому земному просторі, де працюють «солдати вдачі». Таким прикриттям для MPRI виступає фонд «Дослідницькі програми та ініціативи «Мультикампус» (Multicampus Research Programs and Initiatives; MRPI). Цей фонд заснував саме В. Льюїс. У штаті фонду налічується близько 350 колишніх американських генералів. Фонд «Мультикампус» на комерційній основі займається консультуванням із питань управління та реформування армії (в Іраку), вибору і закупівлі зброї (у Грузії), розробки доктрин і концепцій (у Грузії), рішення ситуаційних і оперативних проблем, гуманітарних операцій і військових навчань. MPRI володіє найбільшою базою даних військових фахівців США [28].

У Великій Британії теж є ПВК, які співпрацюють із Пентагоном. Однією з найвідоміших є «Служба оборони “Егіда”» (Aegis Defense Services), заснована у 2002 р. колишнім офіцером британської армії Т. Шпайзером. Символом цієї ПВК «військові-романтики» обрали Егіду – міфічну накидку з козячої шкіри, яка належала Зевсу і мала чарівні захисні властивості. Компанія має свої офіси в Кенії, Іраку, Непалі, Бахрейні, Афганістані та США. Штаб-квартира знаходиться в місті Базель, Швейцарія. У компанії працюють близько 20 000 співробітників, котрі займаються питаннями безпеки в аерокосмічному, дипломатичному та державному секторах, а також у гірничодобувній і нафтогазовій галузях. Нині фірма має контракт із урядом США, забезпечуючи безпеку в Іраку (сума контракту сягає 293 млн дол.). Крім того, у 2011 р. «Егіда» отримала контракт на суму 497 млн дол. для захисту дипломатів США у Кабулі.

Реклама «Егіди», призначена для майбутніх найманих працівників, виглядає таким чином: «Служба Оборони “Егіда” спеціалізується на висококласних рішеннях, спрямованих на обслуговування клієнтів, безпеці, розслідуванні, навчанні та консалтингових рішеннях. З моменту заснування у 2007 р. наша мета – задовольнити та перевершити очікування наших клієнтів. Ми досягаємо цього шляхом активного використання як внутрішніх, так і зовнішніх методів активного управління та зосередження наших послуг з урахуванням ієрархії потреб наших клієнтів, що призводить до високоякісного обслуговування, яке наші клієнти та співробітники цінують і поважають. Ми цінуємо професіоналізм, надійність і швидку реакцію і проводимо випробування кандидатів у тих місцях, де розкриваються їхні кращі якості. AEGIS є повністю застрахованою та ліцензованою Бюро безпеки та слідчих служб штату Каліфорнія» [29].

Спільна американо-британська приватна військова компанія «Норт Бридж Сервіс Груп» (Northbridge Services Group), база якої розташована в Домініканській Республіці, має філії у Великій Британії. За деякими оцінками, в компанії налічується близько 3 000 колишніх британських військовослужбовців, а також кілька тисяч колишніх військовослужбовців армій Франції, ПАР і США. Доходи компанії досягають приблизно 50,5 млн дол. на рік [30].

Слід вказати, що у США діяльність ПВК регулюється державними нормативно-правовими актами. Так, на федеральному рівні дії особового складу таких компаній регламентовані значною кількістю законодавчих актів, у яких підкреслюється «допоміжний характер їхніх дій» в інтересах Пентагону, держдепартаменту, ЦРУ та інших відомств, що гарантує службовцям ПВК певний захист у судових розглядах.

Зрозуміло, що Білий дім контролює діяльність цих структур і несе відповідальність за вчинені ними злочини. Вашингтон має право використовувати ПВК в обхід законодавчих обмежень, наприклад, обмежень чисельності військового персоналу, що направляється за кордон. Такий контроль для Білого дому не дуже обтяжливий, адже американські ПВК не зобов'язані звітувати про масштаби своєї діяльності, обсяги фінансування операцій бійців вказаних структур. Компанії можуть припиняти свою діяльність, що ускладнює роботу правоохоронних органів щодо з'ясування місця перебування їхнього персоналу у разі порушення ними законів.

Нині Білий дім вважає за необхідне створити міжнародний орган, який регулює діяльність ПВК. Пропонується також розробка конвенції, що визначає мінімальні вимоги до нагляду і контролю над діяльністю компаній, яка би включала систему ліцензування з переліком послуг, що надаються ПВК, і з реєстрацією замовлень на послуги їхніх співробітників; вимоги до найму персоналу, до структури цих компаній, компетенції їх керівництва та політики щодо дотримання прав людини під час військових конфліктів; парламентський і (або) незалежний контроль над діяльністю ПВК із залученням засобів масової інформації.

Підкреслюється, що подібна схема забезпечить регулювання діяльності ПВК на території зарубіжних країн, а також дозволить адаптувати її до місцевих умов.

Підготовка кадрів ПВК проводиться у навчальних центрах Пентагону. Підбір викладачів та інструкторського складу для навчальних центрів здійснюється з урахуванням рівня професійної підготовки, досвіду участі в бойових діях і зацікавленості в роботі. Зазвичай це ретельно відібрані професіонали зі збройних сил, правоохоронних організацій і підрозділів спеціального призначення американських СВ, рейнджерів, морської піхоти США та ін. Для проведення занять використовуються об'єкти матеріальної бази навчальних центрів у Сан-Дієго (штат Каліфорнія), Маунт-Каррол (Іллінойс), Мойоке (Північна Кароліна).

Сильними сторонами використання американських і британських ПВК у веденні спеціальних операцій вважаються коротші, ніж у ЗС США, терміни підготовки персоналу, обладнання і матеріальних засобів до перекидання за кордон і виконання покладених на них функцій; гнучкий графік перебування персоналу приватних компаній у передових зонах або районах; відсутність необхідності додаткової спеціальної підготовки співробітників ПВК, які зазвичай є висококваліфікованими фахівцями з досвідом роботи в силових структурах або служби в «гарячих точках»; широке залучення компаній-підрядників, що дозволяє Пентагону скоротити чисельність угруповань американських військ (сил) у районах бойових дій і витрати на їх утримання і ротацію; зниження бойового навантаження на особовий склад і звільнення його від виконання невластивих функцій.

До основних недоліків залучення ПВК належать: повна відсутність фактору ідейної мотивації персоналу; зайва самостійність у прийнятті рішень і діях, що виражається у неправомірному або непропорційному застосуванні сили проти місцевого населення; ігнорування встановлених вимог і правил. Відзначається також відсутність ефективного контролю за діяльністю ПВК, що сприяє збільшенню випадків корупції та фінансових махінацій.

Частина недоліків трансформувалася у проблеми: керівництво ПВК не підкоряється командуванню ЗС; завдання ПВК обмежені вмотивованістю на отримання прибутку, а не на ретельне виконання своїх обов'язків; умови контрактів із компаніями не передбачають інших варіантів дій у разі зміни обстановки; персонал компаній, який не бере особистої участі в бойових діях, не має достатньої підготовки, що не забезпечує нарощування бойових можливостей ПВК; зменшення грошових виплат у таких компаніях може викликати плинність кадрів, що призведе до зниження боєздатності і регулярних військових підрозділів [Див.: 31; 32].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У будь-якому разі швидкий розвиток сектору ПВК і різноманітність їх діяльності вимагає, щоб їхні права й обов'язки в ситуації збройного конфлікту та їхній статус у міжнародному гуманітарному праві були з'ясовані. Питання про їхню діяльність постає в рамках права, що застосовується до міжнародних збройних конфліктів, коли контрактники діють під час міжнародних військових інтервенцій, санкціонованих чи не санкціонованих Радою Безпеки ООН. У контексті неміжнародних збройних конфліктів їх статус ще більш неоднозначний і пов'язаний, зокрема, з відсутністю чіткого визначення статусу комбатанта і недержавної збройної групи.

Необхідно насамперед встановити комплексну і зобов'язальну правову основу, яка регулює діяльність цих співробітників на практиці, особливо якщо вони вдаються до сили. Передумови для здійснення всебічного міжнародно-правового регулювання діяльності ПВК у сучасну епоху навряд чи існують, особливо з урахуванням того, що їх розвиток зумовлений геополітичним фактором, однак слід врахувати, що ці комерційні підприємства міжнародного характеру виконують функції, визнані корисними урядами найбільш потужних у військовому плані держав, адже саме ПВК доповнюють міць збройних сил таких суб'єктів міжнародного права.

Очевидно, що міжнародне співтовариство має перейти до створення конвенції, яка визначатиме мінімальні вимоги до нагляду і контролю над діяльністю ПВК. Йдеться про побудову системи ліцензування з точним списком послуг ПВК урядам країн-учасниць ООН, про мінімально необхідні вимоги до ліцензування під час найму персоналу і про налагодження у країнах, котрі створили ПВК, парламентського контролю над діяльністю «торговців смертю».

У зв'язку з цим необхідно взяти до уваги, що Україна в перспективі може визнати необхідність створення ПВК, однак наша країна як держава-засновник ООН одразу ж повинна перейти до створення правової бази, яка би чітко регламентувала можливе використання ПВК в Україні та за її межами.

Список використаних джерел:

1. Стратегія воєнної безпеки України. Воєнна безпека – всеохоплююча оборона. Затверджено Указом Президента України від 25 березня 2021 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#n8>.
2. Новая военная доктрина США. URL: <http://www.gosnews.ru/ analytics/army/15>
3. Калашников В.М. Воєнна політика «батьків-засновників» США: теорія і практика. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. Спеціальний випуск, присвячений міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми вітчизняного права» в рамках VII–X наукових читань, присвячених політиці пам'яті В.М. Корецького, 21–22 квітня 2017 р. Дніпро : Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2017. Ч. 2. С. 226–230.

4. International Convention against the Recruitment, Use, Financing and Training of Mercenaries Adopted and Opened for Signature and Ratification by General Assembly Resolution 44/34 of 4 December 1989. Entry into force: 20 October 2001, in Accordance with Article 19. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/Mercenaries.aspx>.

5. Калашников В.М., Малишко В.М. Формування інститутів держави і права в США ранньої доби (1607–1775 роки) : монографія. Київ : Логос, 2015. 485 с. URL: <http://ua.z-pdf.ru/7istoriya/908218-49-v-kalashnikov-malishko-formuvannya-ihctititib-derzhavi-prava-ssha-ranno-dobi-1607-1775-monografiya-kiiv-logos-2015-udk.php>.

6. Рощина В. Приватні армії. Які ризики має легалізація військово-консалтингової діяльності? URL: <https://hromadske.ua/posts/privatni-armiyi-yaki-riziki-maye-legalizaciya-vijskovo-konsaltingovoyi-diyalnosti>.

7. Горovenko В., Тютюнник В. Приватні воєнні компанії: міжнародний досвід і можливі шляхи його реалізації в Україні. URL: file:///C:/TMP/naui0_2013_3_7-1.pdf.

8. Галин Д. Основные положения и принципы военной доктрины Великобритании. *Зарубежное военное обозрение*. № 6. 2012. С. 16–22.

9. Серов С. Военно-морская стратегия США «Морская мощь XXI века». *Зарубежное военное обозрение*. 2015. № 8. С. 74–80.

10. Voetelink J. Private Military and Security Companies. *Oxford Bibliographies in International Relations*. 2019. URL: <https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199796953/obo-9780199796953-0190.xml>

11. Kees A. Regulation of Private Military Companies. *Goettingen Journal of International Law*. 2011. № 3. P. 199–216. URL: https://www.gojil.eu/issues/31/31_article_kees.pdf.

12. Military Commissions Act of 2006. Public Law 109-366. October 17 2006. URL: https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/PL-109-366.pdf.

13. Nemeth Ch.P. Private Security and the Law. URL: <https://context.reverso.net/Ebook>.

14. Cameron L. Privatizing War: Private Military and Security Companies under Public International Law. L.: Cambridge University Press, 2013. 754 p. URL: <https://www.amazon.com/Privatizing-War-Military-Companies-International/dp/1107032407>.

15. The Montreux Document on Private Military and Security Companies. International Committee of the Red Cross. URL: <https://www.icrc.org/en/publication/0996-montreux-document-private-military-and-security-companies>.

16. Горovenko В., Тютюнник В. Приватні воєнні компанії: міжнародний досвід і можливі шляхи його реалізації в Україні. *Наука і оборона*. 2013. № 3. С. 32–39. URL: file:///C:/TMP/naui0_2013_3_7.pdf.

17. В Україні можуть узаконити приватні армії: за та проти. URL: <https://www.slovovidlo.ua/2020/02/19/pogljad/bezpeka/ukrayini-mozhut-uzakonyty-pryvatni-armiyi-ta-proty>.

18. Легалізація приватних військових компаній в Україні: у Раді триває робота над законом. URL: <https://www.unian.ua/politics/10869767-legalizaciya-privatnih-viyskovih-kompaniy-v-ukrajini-u-radi-trivaye-robota-nad-zakonom.html>.

19. Баранов С.М. Міжнародний досвід та особливості функціонування приватних військових компаній: ретроспективний аналіз. С. 125–128. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2020/40_2020_ukr/23.pdf.

20. Баранов С. Формування механізму забезпечення фінансової безпеки приватної військової компанії: концептуальні аспекти та ідентифікація загроз. *Галицький економічний вісник*. 2020. № 2 (63). С. 7–13. URL: <https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/63/803.pdf>.

21. Приватні військові компанії: що відомо про їх існування в Україні та світі. Приватні військові компанії (ПВК) в Україні. *Військовий навігатор України*. 2020. URL: <https://milnavigator.com.ua/2019/09/16/privatni-viyskovi-kompanii-pvk-v-ukr/>.

22. Приватні військові компанії (ПВК) в Україні. *Військовий навігатор – Military navigator*. URL: <https://milnavigator.com.ua/privatni-viyskovi-kompanii-pvk-v-ukr/>.

23. СІТ: у Сирії з'явилася приватна військова компанія, заснована в Україні (оновлено). ПВК «Вега» тренує проасадівське угруповання «Ліва аль-Кудс». URL: https://lb.ua/world/2019/03/28/423114_cit_sirii_rouavilas_chastnaya.html.

24. Невзоров І.Л., Хотенець П.В. Приватні військові компанії та право: гострі питання, деякі світові тенденції нормативного регулювання. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.)*. Харків, 2017. С. 212–214. URL: file:///C:/TMP/RLGy5QcgYeR7JTk_hTcTvYAnFcmNzTVT.pdf.

25. Agreement for security services (PDF). United States House of Representatives (12 March 2004). *Congressional Record*. Vol. 150. 2004. URL: <https://www.congress.gov/congressional-record>.

26. Cimini T. The Invisible Army: Explaining Private Military and Security Companies. 2018. URL: <https://www.e-ir.info/2018/08/02/the-invisible-army-explaining-private-military-and-security-companies/>.

27. DynCorp. Who We Serve. URL: <https://www.dyn-intl.com/about-di/who-we-serve/>.

28. University of California. Office of the President. Multicampus Research Programs and Initiatives (MRPI). URL: <https://www.ucop.edu/research-grants-program/programs/multi-campus-research-programs-and-initiatives.html>.

29. AEGIS Security & Investigations. URL: <https://www.aegis.com/bodyguards-executive-protection-agents/>.

30. Northbridge Services Group Частная Военная Компания. URL: <https://www.facebook.com/584227528602984/posts/856737294685338/>.

31. Практический словарь гуманитарного права. URL: <https://slovar-gumanitarnogo-prava.org/content/article/4/chastnye-voennye-kompanii/>

32. Посібник для держав з питань законодавчого регулювання приватних військових та охоронних компаній. Женева : Женевський центр демократичного контролю над збройними силами (DCAF), 2016. 59 с. URL: <https://www.businessandsecurity.dcaf.ch/sites/default/files/uploads/Legislative-Guidance-Tool-Ukrainian.pdf>.